

Komunikácia rodičov a detí – jej vplyv na interakciu chlapcov a dievčat predškolského veku

Viera Diešková, Ivona Plevková

PedF UK Bratislava, Slovensko

Úvodom

Komunikácia rodičov a detí je fenoménom ťažko prístupným psychologickému bádaniu. Do rodiny bežne neprenikne ani pedagóg, ale eviduje, ako správanie sa dieťaťa v materskej škole súvisí s jeho rodinnými skúsenosťami. Už v predškolskom veku sa dá, hlavne na základe metódy pozorovania, popísať charakteristický spôsob interakcie dieťaťa s vrstovníkmi. Zdá sa, že v súčasnosti pribúda detí, ktoré majú v materských školách ťažkosti v sociálnom správaní a v kontakte s deťmi opačného pohlavia. Pritom dieťa sa vyvíja v základnej polyáde, ktorá je tvorená otcom, matkou, dieťaťom, prípadne súrodencami. Preto sa vedci stále častejšie zaujímajú o triádu otec – matka - dieťa (Šulová, Zauoche-Gaudron, 2003).

Interakcia detí predškolského veku

Problémami interakcie detí predškolského veku sa zaoberalo viacero autorov. Z nášho staršieho výskumu (Diešková, 1976, 1980) o agresívnom správaní sa detí vo výchovných situáciách materských škôl máme k dispozícii údaje získané metódou pozorovania, zbieraním vzoriek udalostí. Z celkového počtu pozorovaných 1565 príhod agresívneho správania sa detí obsahovalo 1353 fyzickú agresiu, 95 verbálnu a 177 oba druhy, t.j. fyzickú aj verbálnu agresiu. Fyzická agresia bola (podľa očakávania) u detí v tomto veku častejšia ako verbálna. Najpočetnejšie formy boli „úder, bitie“ a „sácanie, ťahanie“. Zistili sa významné rozdiely v množstve agresíi chlapcov a dievčat. U dievčat sa vyskytlo menej príhod ako u chlapcov, pričom chlapci boli častejšie fyzicky agresívni a dievčatá zasa verbálne agresívne. Agresívne správanie malo väčšinou krátky priebeh. Ukázalo sa však, že nie všetky deti participovali na príhodách agresívneho správania rovnakou mierou, vyskytli sa jednotlivci, ktorí boli oveľa častejšie agresívni, ako iní. Na správanie týchto detí mohlo mať účinok aj modelovanie situácií z rodiny. Deti majú možnosť vnímať rozdiely v správaní sa k osobám opačného pohlavia u dospelých. Predpokladáme, že v kontakte s vrstovníkmi si dieťa overuje svoje možnosti, hranice a vytvára základy budúcich partnerských vzťahov. V literatúre podľa nás chýbajú údaje o špecifikách interakcie chlapcov a dievčat v predškolskom veku v súvisi s ich domácim prostredím, čo bolo jedným z cieľov nášho výskumu.

Steinberg a Belsky (1991) uvádzajú, že chlapci sa v priemere správajú v hre agresívnejšie a prejavujú viacej fyzickej aktivity. Ich hra býva hrubšia, častejšie sa pokúšajú nad svojimi vrstovníkmi dominovať. Majú sklon reagovať fyzickou silou. Bývajú zvedavejší a viacej motivovaní k prieskumom. Predškolské dievčatá sa prejavujú podľa výskumov ako submisívnejšie, s väčším rešpektom k sociálnym normám a lepšou sebakontrolou.

Iní autori konštatujú, že chlapci a dievčatá sa radi hrávajú v skupinách, ktoré majú tendenciu k segregácii už od skorého veku (už okolo troch rokov si chlapci častejšie vyberajú za spoločníkov chlapcov a dievčatá tvoria skupiny zasa s dievčatami). Chlapci sa v tomto veku obvykle hrávajú vo väčších skupinách (4 – 5 členných), dievčatá v menších (2 – 3). Hierarchia dominancie býva v skupinách chlapcov výraznejšia, než v skupinách dievčat. U chlapcov sa zistilo vo všeobecnosti

podstatne viac konštruktívnych hier, u dievčat prevažovalo hranie rolí, kreslenie a celkovo býva ich hra rôznorodejšia, mávajú širší rozsah záujmov než chlapci (Langmeier, Krejčířová, 1998).

Maltz a Borker (1977) píšu o interakciách v predškolskom veku nasledovne: dievčatá sa zvyčajne hrávajú v malých skupinách, najčastejšie vo dvojiciach, oddelené od ostatných. Ich hra je kooperatívnejšia a nesúťaživá a vzťahy sú zvyčajne exkluzívne, pričom dôležitú úlohu zohráva pojem najlepšej priateľky. Hádky nevedia efektívne riešiť a zvyčajne vedú k rozpadu skupiny. Dievčatá používajú reč na vytváranie a udržiavanie priateľstva, na kritizovanie jemným a prijateľným spôsobom a na presnú interpretáciu toho, čo hovoria ostatné. Učia sa dešifrovať mieru dôvernosti, ktorá je im ponúkaná, prijímať kritiku, zistiť, kedy a komu by sa mali zdôveriť a vo všeobecnosti sa sústreďujú väčšmi na interpretovanie vzťahov a ich kontextu. Svet chlapčenských hier opisujú Maltz a Borker ako veľmi odlišný. Chlapci sa hrávajú v početnejších, prísnejšie hierarchicky organizovaných skupinách, kde je dôležitou črtou postavenie, ktoré je pri interakciách objektom manipulácie. Pre sociálne interakcie chlapcov je typický boj o postavenie v skupine, pričom reč používajú na dosiahnutie postavenia, na upútanie a udržanie si pozornosti a na presadzovanie vlastnej osoby, keď hovoria ostatní. Úspešný chlapec bude schopný správne používať tieto formy prejavu, chlapec, ktorý jednoducho používa len fyzické útoky, sa stane neoblíbeným a budú ho pokladať za násilníka. Maltz a Borker sa nazdávajú, že pravidlá naučené v detstve v skupinách vytvárajú dôležitý základ pre používanie jazykového prejavu v dospelosti. Ženy využívajú jazyk na výmenu názorov a vyjadrovanie vzťahov, kým muži na kultúrne rozmanitejšie ciele, pričom však prejavujú spoločné črty rozprávania, argumentovania a verbálneho presadzovania postavenia.

Komunikačné schopnosti

Komunikačné schopnosti detí sa rozvíjajú v procese dozrievania, učenia a každodennými skúsenosťami z interakcie s dospelými aj rovesníkmi. Najdôležitejším prostriedkom v tomto procese je hra, v ktorej sa dieťa vžíva do roly iného človeka, koná a komunikuje ako predstavovaná osoba. V komunikácii s dospelým si dieťa osvojuje aj určité pravidlá komunikácie, zaužívané a rešpektované v tej-ktorej spoločnosti, kultúre či komunite a uľahčujúce medziľudský styk a spolužitie aj v takej sociálnej skupine, akou je trieda materskej školy. S pojmom komunikácia sa do značnej miery prekrýva pojem *interakcia*, ktorý je širší a má bližšie k pojmu väzba a vzťah. V poňatí sociálnej interakcie je zahrnutá premena individuálnej aktivity na spoločnú interaktivitu prostredníctvom sociálnej komunikácie (Koťátková, 2000). Sociálna komunikácia dieťaťa s rodičmi a ďalšími osobami, s dospelými i vrstovníkmi – môže pôsobiť vo vývoji osobnosti priaznivo i značne nepriaznivo. U ľahších i veľmi závažných psychických porúch bolo zistené, že v komunikácii rodičov a ďalších významných druhých s dieťaťom a mladistvým sa vyskytovali nedostatky až hrubé chyby (Čáp, 1996).

1.1.1.1. Výskumný cieľ, metódy, vzorka a realizácia výskumu

Cieľom nášho výskumu bolo pozorovať interakcie chlapcov a dievčat v mladšom a staršom predškolskom veku, objasniť ich kvalitu a frekvenciu, analyzovať ich zoskupovanie. Ďalej zistiť ako deti vnímajú správanie rodičov k nim, komunikáciu rodičov s nimi. Zaujímalo nás či sú rozdiely medzi tým, ako dieťa komunikuje s otcom a ako s matkou v rozličných situáciách. U detí s najväčšími problémami v interakcii s vrstovníkmi sme si všimli aj ďalšie faktory (napr. úplná,

neúplná rodina), ktoré môžu pôsobiť na komunikáciu v rodine. Všimli sme si aj osobnostné črty detí.

Výskumnú vzorku tvorilo spolu 40 detí (23ch a 16d) z materskej školy na sídlisku v Bratislave. Deti pozorovala učiteľka v dvoch triedach (stredná a staršia veková skupina). V strednej vekovej skupine bol počet detí 23 s priemerným vekom 4, 2 – 5 rokov (13ch a 9d). V staršej vekovej skupine bol počet detí 17 s priemerným vekom 5, 5 – 6 rokov (10 ch a 7 d).

Systematické pozorovanie – táto metóda sa pre výskum detí predškolského veku používa od 30. rokov. Vo svojich výskumoch ju u nás použili napr. Diešková (1976), Janíková (1989), Vonkomerová (1986). Výhody použitia tejto metódy u detí predškolského veku sú známe. V našom výskume sme sa zamerali na zbieranie vzoriek udalostí, interakcií chlapcov a dievčat v hrových situáciách. Celkove sme zozbierali 160 vzoriek udalostí.

Metóda interview – pri osnove sme sa inšpirovali testom FIT - KIT (Sturzbecher, Freytag), ktorý meria kvalitu interakcie medzi rodičmi a deťmi z pohľadu detí. Niektoré otázky z jeho testu sme použili do nášho pološtruktúrovaného interview s deťmi. V interview sme deťom jednotlivé scenáre situácií upravili primerane k ich vekovej úrovni, aby boli dostatočne zrozumiteľné (všetky deti ich mali možnosť už zažiť), ale aj natoľko konkrétne, aby si ich deti dokázali predstaviť. Otázky sa vzťahovali na prejavy správania sa rodičov a komunikáciu s deťmi v každodenných situáciách. Sturzbecher, Hinsch (1997) vychádzal zo situácií, pri ktorých musia rodičia ponúknuť deťom adekvátnu podporu. Jeho teoretickým východiskom bola koncepcia „guided participation“, podľa ktorej sa deti rozvíjajú pozorovaním skúsenejších sociálnych partnerov a interakciou s nimi pri riešení každodenných problémových situácií, pri čom sa predpokladá spolupráca a zhoda interakčných partnerov.

V našom interview sme vychádzali z 5 typov situácií, v ktorých sme sa podujali zachytiť detské vnímanie kvality rodinnej komunikácie. Interview sme uskutočnili s deťmi individuálne, trvalo cca 20 minút. Konkrétne sme deťom kládli nasledovné otázky, ktoré im priblížili danú situáciu:

1. **Situácia kooperácie (otca, matky):** *„Predstav si, že mama má dôležitú prácu. Príde z roboty a musí hneď variť, alebo žehliť... Ty jej chceš pritom pomáhať. Čo ti povie mamička?“ A oteckovi sa dá v niečom pomáhať?*
2. **Problémová situácia (otca, matky):** *„Určite sa aj tebe stalo, že sa ti pri nejakej činnosti nedarilo. Napríklad nedarili sa ti zaviazať šnúrky na topánkach, alebo obliecť sveter...Čo vtedy urobila mamička, (urobil ocko)? Všimla si to?“*
3. **Situácia nápadov (otca matky):** *„Niekedy máš nápad niekam ísť, navštíviť niekoho. Čo vtedy povie mamička? A čo povie ocko?“*
4. **Situácia smútku (otca, matky):** *„Každý z nás už pocítil niekedy smútok. Určite si aj ty niekedy smutná(y). Napr. buď nedostaneš to, čo chceš, alebo ti bolo iba tak smutno. Rodičia robia rozličné veci, keď sú ich deti smutné. Čo spraví tvoja mamička (ocko) ak si smutný(á)?“*
5. **Zábavná situácia (matky, otca):** *„teraz zabudneme na smútok, iste si aj ty radšej veselý(á) a šťastný(á), a máš radšej zábavu. Vie byť aj tvoja mamička (ocko) zábavná(y)? Čo vtedy robíte spolu, aby ste sa rozveselili?“*

Ďalšou, doplnkovou výskumnou metódou, bola **kresba rodiny** podľa Koppitzovej (1966).

Výsledky výskumu – kvantitatívna analýza

Prvým kritériom pri analýze pozorovaných interakcií chlapcov a dievčat bola veľkosť skupín. Zaujímali sme sa o frekvenciu interakcií v dvojčlenných skupinách - dyádach a v triádach, alebo viacčlenných skupinách.

V obidvoch vekových skupinách sa najčastejšie deti zoskupovali v *interakciách do dvojčlenných a trojčlenných skupín, pričom viacčlenné skupiny sa vyskytovali (viď tab.č.1) zriedkavejšie*. Prítom v obidvoch vekových skupinách sa vyskytoval *stabilný dyadický typ interakcie medzi niektorými chlapcami a dievčatami*. *Stabilné interakcie chlapcov a dievčat sme zaznamenali aj v trojčlenných skupinách*.

Tabuľka. č. 1

Zoskupovanie detí počas interakcie podľa veku a pohlavia

Interakcie	CH ↔ D	CH ↔ D	CH ↔ D
	dvojčlenné	trojčlenné	viacčlenné
mladší predšk. vek	28	18	15
starší predšk. vek	14	12	11
spolu	42	30	26

Pri analýze zoskupovania detí podľa pohlavia a veku sme zistili, že *najčastejšia bola interakcia chlapcov a dievčat v dvojčlennej skupine u detí mladšieho predškolského veku a zriedkavejšia u detí staršieho predškolského veku*. Podľa našich výsledkov počet detí odlišného pohlavia zoskupujúcich sa do párov s vekom klesal. *Najmenej interakcií chlapcov a dievčat sa vyskytlo vo viacčlenných skupinách v najstaršej vekovej skupine*. Vo väčšine pozorovaných interakcií bolo *homogénne zloženie, t.j. pri hrách sa utvárali čisto dievčenské a čisto chlapčenské skupiny, najmä u detí staršieho predškolského veku*. *Väčší počet heterogénnych interakcií sme zaznamenali u detí mladšieho predškolského veku (4 – 5 r.) ako staršieho veku (5 – 6 r.)*. Dievčenské i chlapčenské interakcie prebiehali v obidvoch vekových obdobiach nielen odlišných skupinách, ale išlo aj o iné činnosti a obsahovú náplň hier. *Chlapci staršieho predškolského veku sa združovali do väčších skupín a dievčatá do menších*. *Chlapci staršieho predškolského veku sa hrali prevažne konštruktívne hry, a dievčatá rolové hry*. Naše výsledky korešpondujú aj s údajmi autorov Langmeiera, Krejčířovej (1998) a iných.

Tabuľka č. 2

Výskyt a kvalita interakcií chlapcov a dievčat podľa veku

interakcie/ predškolský vek CH ↔ D	pozitívne	negatívne	poz. aj neg.	spolu
mladší	21	12	26	59
starší	9	15	18	42

Na tab. č. 2 najväčší výskyt pozitívnych interakcií bol u chlapcov a dievčat mladšieho predškolského veku a najnižší u detí staršieho predškolského veku. U detí mladšieho predškolského veku sme zaznamenali vysoký výskyt pozitívnych aj negatívnych interakcií. Mladší chlapci a dievčatá sa spolu často hrávali. V staršom predškolskom veku bolo kombinovaných interakcií menej, pretože v tomto veku chlapci častejšie odmietali dievčatá v hre, uprednostňovali príslušníka svojho pohlavia. Výsledky uvedené na tab.2 sme podrobili aj štatistickej analýze metódou chí kvadrátu. Významnosť rozdielov medzi skupinami sa ukázala na úrovni $p.0,147$. *Pozitívne interakcie medzi chlapcom a dievčaťom v (dyáde), alebo chlapcami a dievčatami (triády, viacčlenné skupiny) boli spojené s podobnými zručnosťami, schopnosťami a vlastnosťami - deti vedeli ľahko iniciovať kontakt, udržiavať rozhovor, rozvíjať zaujímavú hru, rešpektovať pravidlá hry. Chlapci a dievčatá mali podobné charakterové vlastnosti a záujmy.*

Dievčatá v oboch vekových skupinách v počte pozitívnych prejavov správania skórovali vyššie nad chlapcami. Dievčatá v interakcii s chlapcami prejavovali viac verbálnej aj neverbálnej útechy, viac spontánneho nápomocného správania, viac ochrany a bránenia druhého, viac túžby zapojiť sa do hry, viac kooperovali a prejavovali súhlas.

Najväčšiu frekvenciu negatívnych prejavov chlapcov ku dievčatám sme zaznamenali v staršom predškolskom veku, a to v podobe odmietania dievčat v hre, kričania na dievčatá, znevažovania, posmievania sa dievčatám, nadávania, bitia dievčat kopaním, udieraním, sácania a drgania). Deti staršej vekovej skupiny si vybrali častejšie ako deti mladšej vekovej skupiny, sebe podobného partnera ku hre. To nám potvrdzuje, že s vekom vzrastá pohlavná diferenciácia.

*V mladšom predškolskom veku sme zaznamenali častejší výskyt negatívnych prejavov dievčat ku chlapcom (121 oproti 101). Tieto prejavy súviseli s tým, že dievčatá sa snažili chlapcov dirigovať, riadiť, obmedzovali ich v hre, nechceli prijať chlapca do spoločnej hry, častejšie bojovali o svoju hračku, verbálne útočili na chlapcov, kričali na nich, škriepili sa, viacej žalovali. **Rozdiely medzi chlapcami a dievčatami v mladšom školskom veku vo frekvencii negatívnych prejavov boli aj štatisticky významné** (Chí kvadrát pri $p.0,035$). *U dievčat negatívne prejavy s postupujúcim vekom klesali. Dievčatá sa snažili vyhnúť otvoreným nepriateľským prejavom dohodou alebo ústupom. Deti s agresívnym správaním sa zapájali zriedkavejšie do interakcie v hre, najmä v rámci dyád. Interakcie chlapcov a dievčat sa líšili aj dĺžkou trvania. Najviac pozitívnych interakcií chlapcov a dievčat mladšieho predškolského veku prebiehalo v dyádach, s trvaním od 10 – 25 minút. Negatívne interakcie chlapcov a dievčat sa vyskytli vo všetkých skupinách, ale trvali kratšie, od 3 – 10 minút.**

Z tabuľky č. 3 vidíme kategóriu a frekvencie negatívnych prejavov v interakcii chlapcov a dievčat. Zaznamenali sme *u chlapcov viac nepriateľského správania ku dievčatám* rôznych foriem (drganie, sácanie, bitie, údery, kopanie, posmievanie sa, nadávanie, vyskytovali sa výhražné gestá, neochota prijať dievčatá do spoločnej hry, ukazovanie jazyka, mlčanie a ignorovanie). *U dievčat prevažovalo najčastejšie ťahanie a branie hračiek chlapcom, vadenie a škriepenie sa, časté kričanie na chlapcov, obmedzovanie, prekážanie pohybom v hre, žalovanie, rozkazovanie a snaha riadiť chlapcov. U chlapcov sme častejšie zaznamenali väčšie sklony k bitkárstvu, u dievčat zasa rozkazovanie, prikazovanie, snahu riadiť druhého. Ale taktiež sme zaznamenali odmietanie chlapcov skupinkou hrajúcich sa dievčat, pretože sa nestotožňovali so správaním chlapcov počas hry, najmä s hlučnejšími a agresívnejšími, ktorí sa predvádzali, bojovali o svoje postavenie, chceli riadiť hru. Snažili sa v upútať pozornosť, presadiť sa a preto dievčatá niekedy ustúpili z hry, pozorovali ju len z diaľky. U týchto detí sa nevyvíjal priaznivo spôsob interakcie a komunikácie s vrstovníkmi opačného pohlavia.*

Tabuľka č. 3

Výskyt negatívneho správania v interakciách chlapcov a dievčat

Negatívne prejavy správania	Frekvencia	
	chlapci ←	⇒ dievčatá
drganie, sácanie	29	15
bitie, údery, kopanie	23	13
ťahanie o hračku, branie vecí druhému	20	26
výhražné gestá	8	3
obmedzovanie, prekážanie pohybom	17	18
vadenie, škriepenie	15	22
žalovanie	11	22
znevažovanie, posmievanie druhých	10	6
strašenie iných	5	1
snaha riadiť druhého (rozkazovanie)	10	28
kričanie na druhého	19	26
nadávanie druhému	14	2
odmietanie druhého v hre	32	18
mlčanie s ignorovaním	10	3

V zhode so zisteniami vyššie spomínaných autorov (Diešková, Steinberg, Belsky, Maltz a Borker) môžeme konštatovať, že k utváraniu kladných vzájomných vzťahov medzi deťmi prispeli prejavy prosociálneho správania, u dievčat výraznejšie ako u chlapcov (viď tab. č. 4, 5). Konkrétne v častejšej snahe *aktívne zasiahnuť do situácie, ochrane druhého, práv druhých v hre, sme mali možnosť vidieť silnejšiu prosociálnu orientáciu dievčat*. Dievčatá sa vyznačovali typickými vlastnosťami pre stereotyp ich role ako napr. láskavosťou, empatiou, citovosťou, jemnosťou. V ich správaní prevažovala submisívnosť v porovnaní k dominantnému správaniu chlapcov.

Zaujímavé bolo pre nás zistenie, že väčšina *chlapcov a dievčat, ktoré sme pozorovali v stabilných interakciách, vyrastá v úplných rodinách a väčšina z nich má i súrodencov*. Práve tieto deti sa správali k sebe prosociálnejšie, dokázali sa v spoložití s inými vrstovníkmi lepšie prispôsobovať druhému partnerovi v hre alebo inej činnosti, boli tolerantnejšie, trpezlivejšie a vytrvalejšie v hre, k prejavom svojich kamarátov citlivejšie. Dokázali lepšie odhadnúť vzájomné pocity a potreby, lepšie komunikovali, vedeli sa lepšie dohodnúť (napr. pri výmene hračky, vedúcej úlohy v hre), bolo medzi nimi menej konfliktov.

Výskyt pozitívnych prejavov v interakciách chlapcov a dievčat v mladšom aj staršom predškolskom veku sa významne líšil (pri $p < 0,085$). U **chlapcov klesol výskyt pozitívnych prejavov** v staršom predškolskom veku (na 85), mladší chlapci boli častejšie pozitívni (101). Konkrétne formy pozitívnych prejavov detí a ich frekvencia je na tab. 4.

Tabuľka č. 4

Výskyt pozitívnych prejavov v interakciách chlapcov a dievčat

Pozitívne prejavy správania	Frekvencia	
	chlapci ←	⇒ dievčatá
verbálna útecha	4	10
neverbálna útecha	17	33
spontánne nápomocné správanie	11	16
nápomocné správanie po výzve	6	10
túžba zapojiť sa do hry	18	25
prejavuje súhlas, ustúpi	27	29
ochrana druhého	11	18
kooperačné delenie	33	40
žiada vyriešiť spor	9	12
poskytuje radu, radí	10	16
komunikuje v hre	45	54
mlčí s pochopením	15	16

Údaje, ktoré prináša tab. č. 5 o rozdieloch v prejavoch chlapcov a dievčat v interakciách, boli aj štatisticky významné (pri $p < 0,0007$).

Tabuľka č. 5

Výskyt pozitívnych a negatívnych prejavov chlapcov a dievčat v interakciách

Pohlavie	pozitívne prejavy správania	negatívne prejavy správania
chlapci	186	222
dievčatá	269	203

Komunikácia rodičov s deťmi - kvalitatívna analýza

Pomocou interviu sme zisťovali typické spôsoby správania rodičov k deťom v určitých situáciách. Odpovede detí sme kategorizovali (viď nasledujúce tabuľky).

V situáciách kooperácie - deti pri svojich odpovediach špecifikovali aj mužské a ženské práce vyplývajúce z postavenia matky a otca v rodine. Môžeme z nich tiež zistiť, **ako trávia svoj voľný čas rodičia a deti**, čo rodičia odovzdávajú svojim deťom, **k akému životnému štýlu ich vedú od predškolského veku**.

Chlapcom je dovolené v rodinách viac pomáhať, zúčastňovať sa na domácich ženských prácach s matkami (varenie, umývanie riadu, prestieranie stola, pečenie koláčikov) a menej spolupracovať s otcami. Aj dievčatá sa môžu často zúčastňovať na ženských prácach s matkami. Pri činnosti s otcom niektoré participovali na opravovaní auta, opravovaní dverí a pod. Pri činnosti s matkou išlo o typicky ženské práce, ako napr. upratovanie, žehlenie, varenie.

Zaujímavé je, že aj dievčatá (i keď zriedka) kooperujú s otcami pri typicky mužských prácach (podávanie nástrojov, opravovanie televízora, opravovanie motora, kolies, oprava hračky, aj varenie). S matkami sa zasa chlapci častejšie podieľajú na typicky ženských prácach (varenie, žehlenie – podávanie prádla, pečenie, šitie).

Najviac odmietania spolupráce zo strany otcov bolo voči chlapcom, ale tiež sa vyskytlo aj u dievčat. Niekedy prebiehala spolupráca na výzvu (po požiadaní, poprosení, resp. príkaze). Deti uvádzali, že otcovia sú často v práci, alebo pozerajú televíziu, alebo spia.

V problémových situáciách – dostávajú pochopenie, pomoc približne rovnako chlapci aj dievčatá od matiek aj od otcov. Deti uvádzali rôzne typy problémových situácií, kedy sa im nedarilo niečo zrealizovať, uskutočniť, napr. nedarili sa im zaviazať šnúrky, postaviť „niečo“ z Lega, nakresliť obrázok, zazipsovať bundu, zaviazať šnúrky na topánkach, upratať izbičku, poukladať autíčka na poličku. Rodičia sú ochotní im pomôcť, poradiť a dokonca i trénovať (viď nasledovný výrok chlapca: „ak sa mi niečo nepodarí, ideme to s mamou trénovať“).

Nie všetci rodičia sú ochotní poradiť, pomôcť svojim deťom. **Odmietanie a nevšímavosť zo strany otcov bola najčastejšia voči chlapcom.** Tento výsledok považujeme za dôležitý vzhľadom na v súčasnosti zdôrazňovaný význam otca pre chlapca (Yablonski, 1995). Niektoré deti uviedli, že sú v problémových situáciách aj bití a rodičia im nadávajú a kričia na nich. Nadávanie zo strany otcov aj matiek chlapcom a dievčatám sa vyskytlo raz. *Bitku, alebo hnev nezažili ani raz dievčatá od matky, ale od otcov sa im „ušla“ v troch prípadoch. Zato chlapci zažili bitku v rovnakom množstve od otcov, aj matiek.*

V situáciách nápadov – sa vyskytli rôzne spôsoby realizácie nápadov v spoločnej činnosti rodičov s deťmi a tiež aj s niekym druhým – so starým rodičom, s tetou, s bratom, so sestrou. *Nápady chlapcov sú viac podporované od obidvoch rodičov ako dievčat, tie sú najviac odmietané otcami.* Zaznamenali sme však aj *odmietanie detí s vysvetlením (u otcov a matiek).* Rovnako často chlapci aj dievčatá realizovali nápady so svojimi starými rodičmi.

V situáciách smútku sme zaznamenali rôzne formy útechy detí rodičmi.

Deti uvádzali rôzne situácie, kedy sú smutné. Niektoré sú smutné keď sa im niečo pokazí, alebo nemôžu ísť ku kamarátovi, iné sú smutné za zvieratkom, ktoré museli rodičia dať preč, jeden chlapček bol smutný, že mu zomrela babička, druhý chlapček povedal, že je smutný, lebo od nich odišiel ocko, niektorým bolo smutno za ockom, ktorý bol dlho v práci. Bolo im poskytnuté utešenie verbálne aj neverbálne, alebo utešenie kupovaním, pozeraním televízie, až po odmietanie, nevšimanie, dokonca hnevanie sa, kričanie a bitka.

Zistili sme, že najviac sa od rodiča smutnému dieťaťu dostáva *neverbálnej útechy*, napr.: vystískanie, pohladkanie, pritúlenie. Iní rodičia dokázali deti aj rozosmiať. Ale nie všetky deti dostávajú lásku v takejto podobe. Mnohé deti sú *v situácii smútku odmietané, viacerým býva zakázané prejavovať svoje city navonok*, rodičia im nadávajú, keď plačú, kričia na ne a dokonca sú aj bité. U rodičov **chýbala výchova k emocionálnej inteligencii**, čo má negatívny dopad na ich správanie sa k deťom.

Rodičia však často utešujú deti aj tým, že im niečo kúpia. Ďalej sme zistili, že viac emocionálnej podpory dostávajú od obidvoch rodičov chlapci a menej dievčatá, dievčatá skôr viac verbálnej útechy od otcov aj matiek. **V situáciách smútku** sme zistili, že najviac nevšimaní sú chlapci od svojich matiek a dievčatá rovnako od otcov a matiek.

V situáciách zábavy sme zaznamenali rôzne formy zábavy: ako hranie sa spoločenské hry, športové hry, konštruktívne hry, hry s bábikami až po bláznenie, jašenie sa, vtipkovanie. *Otcovia sa hrali viacej s chlapcami ako s dievčatami, chlapci boli zasa viacej odmietaní pri hre matkami. Dievčatá boli častejšie odmietané pri hre otcami. Dievčatá „dostanú“ od svojich otcov v zábavných situáciách humor, vtipkovanie a bláznenie sa.*

Tabuľka č. 6

Výskyt kategórií komunikácie rodičov s chlapcami a dievčatami v rôznych situáciách

Situácia kooperácie	CH ↔ O	CH ↔ M	spolu	D ↔ O	D ↔ M	spolu
spolupráca rolová mužská	4	-	4	3	9	12
spolupráca ženské práce	3	15	18	4	9	13
chýbanie spolupráce	16	3	19	7	4	11

spolupráca na výzvu	2	5	7	3	4	7
spolupráca iná	5	3	8	-	-	-
Problémová situácia						
bitka, hnev, krik	3	3	6	3	-	3
pochopenie, pomoc, poučenie	13	10	23	11	14	25
nadávanie	1	1	2	1	1	2
nevšímanie, odmietanie	6	3	9	2	1	3
pomoc, príkaz	4	2	6	2	-	2
Situácia nápadov						
spoločná realizácia	9	9	18	8	5	13
odmietanie realizácie	7	7	14	3	7	10
realizácia s iným	4	3	7	4	3	7
odmietanie realizácie s vysvetlením	1	3	4	2	5	7
Situácia smútku						
utešenie verbálne	2	4	6	6	5	11
utešenie neverbálne	4	9	13	-	3	3
utešenie činnosťou, kupovaním	7	4	11	6	2	8
nevšímanie	9	5	14	5	5	10
hnev, krik, vyhrešenie	6	3	9	2	4	6
bitka	2	1	3	-	1	1
Situácia zábavy						
hranie sa spolu	16	9	25	9	12	21
odmietanie	2	10	12	5	2	7
zábava s iným	2	-	2	-	2	2
zábava rozveselením, vtipkovaním	2	4	6	6	3	9

Tabuľka č. 7

Frekvencia kategórií komunikácie otca a matky s deťmi v rôznych situáciách

Situácia kooperácie	Otec	Matka
spolupráca rolová mužská	7	9
spolupráca ženskej práce	7	24
chýbanie spolupráce	23	7
spolupráca na výzvu	5	9
spolupráca iná	5	-

Problémová situácia		
bitka, hnev, krik	6	3
pochopenie, pomoc, poučenie	24	24
nadávanie	2	2
nevšímanie, odmietanie	8	4
pomoc, príkaz	6	2
Situácia nápadov		
spoločná realizácia	17	14
odmietanie realizácie	10	14
realizácia s iným	8	6
odmietanie realizácie s vysvetlením	3	8
Situácia smútku		
utešenie verbálne	8	9
utešenie neverbálne	4	12
utešenie činnosťou, kupovaním	13	6
nevšímanie	14	8
hnev, krik, vyhrešenie	8	7
bitka	3	2
Situácia zábavy		
hranie sa spolu	25	21
odmietanie	7	12
zábava s iným	2	2
zábava rozveselením, vtipkovaním	8	7

Súvislosť kvality interakcie detí v materskej škole a komunikácie v rodine

Pomocou analýzy pozorovania a interview sme dospeli k záveru, že v interakciách *útočné správanie* (až agresivitu) najčastejšie prejavovali deti, ktoré boli odmietané v situáciách kooperácie, smútku a zábavy častejšie otcami než matkami.

Defenzívne správanie (ústup, útek, plač) a zriedkavé *kooperatívne správanie* sa bolo charakteristické u detí oboch pohlaví, ktoré vyrastajú iba s matkou (rozvedené, slobodné matky), ktorá sa o ne stará sama.

Kooperujúce správanie (pokojná vzájomná komunikácia slovná i hrová) prejavovali tie deti, ktoré boli podporované obidvoma rodičmi v uvedených situáciách rovnako.

Podporujúce, napomáhajúce správanie (prijímanie iniciatívy iných detí, adekvátne reagovanie) prevažovalo u detí, ktoré boli rovnako akceptované v rôznych situáciách od obidvoch rodičov. Takéto správanie sa vyskytovalo častejšie u dievčat, ktoré boli v situáciách problémových a kooperatívnych a v situáciách smútku viacej podporované matkami než otcami.

Deti, ktoré častejšie zažívajú rodičovskú podporu (vo forme kooperácie, pomoci, vtipkovania, posilnenia nápadov, zábavy, smútku) sa správajú v konfliktných situáciách nenásilne. Viaceré zistenia potvrdzujú priaznivý vplyv otca na formovanie osobnosti dieťaťa (ako uvádza aj Yablonski, 1995). Zistili sme, že tie deti, ktoré vyrastali bez otcovského vplyvu, podpory, vykazovali v interakciách s vrstovníkmi väčšie ťažkosti.

Predpokladali sme, že súvislosť medzi problémovým správaním detí v materskej škole a komunikáciou v rodine potvrdí aj **kresba detí**. U viacerých chlapcov (9) a dievčat (5) sme v kresbách zistili početné indikátory emocionálnej narušenosti a agresivity podľa Koppitzovej (1966). *Indikátory agresivity sa vyskytli u 14 z 25 agresívnych detí v materskej škole*. U týchto detí sa prejavovala veľká agresivita aj v hrách, vo vzťahu k ostatným. Agresívne správanie bolo ich bežným spôsobom komunikácie. Tieto deti neboli pozitívne akceptované svojimi rodičmi, často im odopierali pomoc v problémových situáciách. Boli rodičmi viac odmietané ako prijímané.

Záverom

Výskum nám poskytol, okrem údajov o interakciách detí s vrstovníkmi a komunikácii s rodičmi, aj obraz o živote rodín. Zistili sme, že viacerí rodičia sa zapájali do spoločnej činnosti s deťmi len sporadicky. K najobľúbenejším činnostiam detí patrili hry s rodičmi. Zaujímavé bolo, že hry s otcom uvádzali deti častejšie ako s matkou, ale väčšina detí konštatovala, že sa rodičia s nimi vôbec nehrajú. Sledovanie televízneho programu patrí ku každodenným činnostiam rodičov. Zistili sme, že deti trávajú veľa času pred televíznou obrazovkou. Sledujú aj televízne programy pre dospelých. Tie deti, ktoré uvádzali najčastejšie sledovanie televízie s otcom (5 detí), sa podľa znakov v kresbe dostali do kategórie agresívnych. Keď pozerali neskoro večer film s rodičmi, na druhý deň v hrách napodobňovali postavy z filmu, priniesli si do škôlky i hračku - zbraň pištoľ, nôž. Z výsledkov konštatujeme, že niektorí rodičia majú chuť tráviť voľný čas s deťmi spoločnými hrami, ale vyskytujú sa aj takí, ktorí prichádzajú neskoro z práce a je pre nich (najmä otcov) zrejme pohodlné zamestnať dieťa sledovaním televízie (často bez ohľadu na kvalitu programu).

Komunikácia rodičov s deťmi v predškolskom veku je podľa nášho výskumu často problematická. Skúsenosti z rodín si deti prenášajú do interakcie s vrstovníkmi. Vystáva tu otázka dieťaťa ako **hodnoty** pre rodičov a možností psychológie vychovávať rodičov, alebo pomáhať im plniť ich rodičovskú úlohu. Pritom však ide aj o celospoločenské otázky - **kam ako spoločnosť smerujeme a čo by mohlo pôsobiť na zmenu daného stavu**.

Pozn.: Parciálne výskumné údaje a závery boli spracované v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/1403/04: Sociokultúrny a osobný rozmer trávenia voľného času detí a mladých ľudí.

Literatúra:

ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. ISV, Praha 1996, ISBN 80-85866-15-X.

DIEŠKOVÁ, V. Niektoré charakteristiky agresívneho správania detí predškolského veku. *Československá psychologie*, 20, 1976, č. 3, s. 244 – 24.

DIEŠKOVÁ, V. Agresívne správanie detí v podmienkach materskej školy. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 1980 č. 5, s. 441 – 446.

JANÍKOVÁ, V. Rozvíjanie kladných vzájomných vzťahov medzi deťmi v materskej škole. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 24, 1989, č. 1, s. 29 – 47.

KOŤÁTKOVÁ, S. Kompetence dítěte předškolního věku a jejich souvislost se sebepojetím a sebeuplatněním dítěte, jeho socializací, interakcí a komunikací. *Pedagogika* roč. XLX, 2000 s. 56-63.

KOPPITZ – MÜNSTERBERG, E.: Emotional indicators on human figure drawings of sky and aggressive children. *Journal of Clinical Psychology*, XXII, 1966, s. 313-315

LANGMEIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Grada Publishing, 1998, ISBN 80-7169-195-X.

MALTZ, D. N.; BORKER, R. A.: A cultural approach to male-female miscommunication. In: *Language and Social Identity*. Cambridge University Press 1982.

VONKOMEROVÁ, K.: Sociálny vývin dieťaťa predškolského veku v podmienkach kolektívnej výchovy. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 24, 1989, č. 1, s. 5 – 16.

STEINBERG, L.; BELSKY, J. *Infancy, Childhood and Adolescence*. McGraw Hill, New York. 1991.

STURZBECHER, D.; HINSCH, R. Možnosti a hranice rodinnej diagnostiky založenej na hre predškolských detí: Test interakcie v rodine. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 32, 1997, s. 386-397.

ŠULOVÁ, L.; ZAUOCHE-GAODRON, CH. *Předškolní dítě a jeho svět*. Karolinum, Praha 2003, ISBN 80-246-075-2

YABLONSKY, L. *Otcové a synové*. Portál, Praha 1995.

DIEŠKOVÁ, Viera; PLEVKOVÁ, Ivona. Komunikácia rodičov a detí – jej vplyv na interakciu chlapcov a dievčat predškolského veku.
In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 13 s. je dostupný na přiloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.